

Biblioteka LingVariów
Glottodydaktyka
Tom 20

KIERUNKI BADAŃ W GLOTTODYDAKTYCE POLONISTYCZNEJ

Monografia zbiorowa pod redakcją

Iwony Janowskiej i Michaliny Biernackiej

une langue étrangère
badania
glottodydaktyka
didaktik
고수법
izpēte
język obcy
lingua estrangeira
kutatás

Kierunki badań
w glottodydaktyce polonistycznej

Biblioteka „LingVariów”
Glottodydaktyka t. 20

Redaktor naukowy serii
Iwona Janowska

Kierunki badań
w glottodydaktyce polonistycznej

Monografia zbiorowa pod redakcją
Iwony Janowskiej i Michaliny Biernackiej

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Biblioteka „LingVariów”
Glottodydaktyka t. 20

Kierunki badań
w glottodydaktyce polonistycznej

Monografia zbiorowa pod redakcją
Iwony Janowskiej i Michaliny Biernackiej

Księgarnia Akademicka
Kraków 2020

Iwona Janowska
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0001-5133-2660>
✉ iwona.janowska@uj.edu.pl

Michalina Biernacka
Uniwersytet Łódzki
ID <https://orcid.org/0000-0002-2414-9745>
✉ michalina.biernacka@uni.lodz.pl

© Copyright by individual authors, 2020

Recenzent
dr hab. Anna Żurek, Uniwersytet Wrocławski

Opracowanie redakcyjne
Justyna Ostafin

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-316-5 (druk)
ISBN 978-83-8138-411-7 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381384117>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Wprowadzenie	7
IWONA JANOWSKA	
Od nauczania języków obcych do glottodydaktyki polonistycznej – przegląd koncepcji	13
PAULINA KAŻMIERCZAK	
Badanie skuteczności stosowania aplikacji QuizWhizzer i genial.ly na lekcjach języka polskiego jako obcego	33
PIOTR MIROCHA	
Lingwistyka korpusowa w badaniach nad ewaluacją leksyki podręczników do języka polskiego jako obcego. Analiza i ocena podręcznika <i>Polski krok po kroku 1</i>	53
MARIOLA FIEMA	
Egzaminy certyfikacyjne z języka polskiego jako obcego w świetle badań statystycznych	73
KAMILA KUBACKA	
Pytania lektora podczas lekcji języka polskiego jako obcego – analiza ilościowa i jakościowa	111
MIKOŁAJ BORKOWSKI	
Komunikacja niewerbalna w nauczaniu języka polskiego jako obcego w świetle badań ilościowo-jakościowych	135
MONIKA GWORYS	
O <i>trudnych miejscach polszczyzny</i> dla osób z pierwszym językiem chińskim – badania interjęzyka uczących się polskiego Chińczyków	155
BEATA TERKA	
Badania kontrastywne nad aspektem polskiego czasownika a glottodydaktyka polonistyczna	173
DOMINIKA IZDEBSKA-DŁUGOSZ	
Błędy gramatyczne w polszczyźnie pisanej studentów ukraińskojęzycznych – korpusowe badania lapsologiczne	189

ANNA CYCHNERSKA, EMILIA KUBICKA

Sposoby badania intonacji w glottodydaktyce polonistycznej na przykładzie nagrań mowy odtwarzanej studentów rosyjskojęzycznych 211

AGNIESZKA MAJEWSKA

Badania nad kompetencją fonologiczną, ortoepiczną i ortograficzną w zakresie dźwięków odpowiadających literom *ą* oraz *ę* w grupie cudzoziemców uczących się języka polskiego 229

MICHALINA BIERNACKA

Wymowa a zapis – badania jakościowo-ilościowe błędów z prac uczących się języka polskiego jako obcego w grupach wielonarodowościowych 243

JOANNA ZAWADKA

Błędy grafii w pracach pisemnych studentów z Niemiec uczących się języka polskiego jako obcego w perspektywie badań ilościowych 261

IWONA DEMBOWSKA-WOSIK

O rozumieniu terminów: *błąd ortograficzny*, *błąd graficzny*, *literówka* przez nauczycieli języka polskiego jako obcego. Wyniki badań ankietowych..... 273

Notki biograficzne Autorów 285

Indeks nazwisk..... 291

IWONA DEMBOWSKA-WOSIK

Uniwersytet Łódzki

O rozumieniu terminów: *błąd ortograficzny, błąd graficzny, literówka* przez nauczycieli języka polskiego jako obcego

Wyniki badań ankietowych

On Understanding the Terms: Spelling Error, Graphic Error and Spelling Mistake by Teachers of Polish as a Foreign Language – A Survey Study

The article deals with the issue of spelling errors in teaching Polish as a foreign language (PFL). Its aim is to present how PFL teachers understand the terms: spelling error, graphic error and spelling mistake, and to present definitions of the aforementioned terms which would identify the differences between them. The research material comes from an online survey and it indicates that the term graphic error is used to refer to misuse of both allographs and graphemes. Survey answers also suggest that the term spelling mistake is to a large extent unstable and should be further specified. The article concludes with a suggested spelling error classification which takes into account the results of the study.

Key words: spelling error, graphic error, spelling mistake, teaching Polish as a foreign language

1. Wstęp

Nauczanie polszczyzny jako języka nierodzimego jest obecnie dynamicznie rozwijającą się dziedziną zarówno praktyki dydaktycznej, jak i refleksji naukowej. Refleksja ta rozgałęzia się na wiele nurtów, jednak błędy pisowni pozostają z perspektywy tego obszaru wiedzy zagadnieniem marginalnym. Błędy ortograficzne – jako błędy zewnątrzjęzykowe – nie znalazły swojego miejsca w klasyfikacjach zaproponowanych przez Annę Dąbrowską i Małgorzatę Pasiekę (2008) ani w nowszym opracowaniu Marty Skury¹. Jeden tekst poświęciła tego typu błędom Alicja Nowakowska (1999).

¹ Klasyfikacja ta zawarta jest w niepublikowanej rozprawie doktorskiej pt. *Błędy popełniane przez Niemców uczących się języka polskiego jako obcego – implikacje glottodydaktyczne*.

Przyczyny tego braku zainteresowania wydają się dwojakie. Po pierwsze, występowanie błędów zapisu w tekstach tworzonych przez cudzoziemców na wszystkich poziomach zaawansowania znajomości polszczyzny to zjawisko tak codzienne, że staje się ono niejako przezroczyste. Ponadto, jak wykazała Dąbrowska (1999), wpływ wadliwej pisowni na komunikatywność wypowiedzi pisemnej jest niewielki, dlatego też poprawność ortograficzna może nie być z punktu widzenia nauczania komunikacyjnego priorytetowa.

Wydaje się jednak, że warto przyjrzeć się bliżej temu pozornie tylko oczywistemu zagadnieniu – z powodu nie tylko dociekliwości badawczej, lecz także istotnej (nawet jeśli przesadnie) wagi poprawnej pisowni w procesie nauczania, a w szczególności testowania znajomości języków (por. Komorowska, 2009: 146). W kilku opublikowanych dotychczas artykułach zajęłam się wybranymi zagadnieniami z tego zakresu, takimi jak: różne typy błędów pisowni (Dembowska-Wosik, 2018), różnice pomiędzy stopniem rozumienia błędnych form przez dydaktyków a rodzimych użytkowników języka (Dembowska-Wosik, 2019), postrzeganie i ewaluacja błędów pisowni przez nauczycieli języka polskiego jako obcego (dalej: JPJO), (Dembowska-Wosik, 2020).

W niniejszym tekście chciałabym zająć się kwestiami terminologicznymi związanymi z tym zagadnieniem. W codziennej praktyce lektorskiej nietrudno zauważyć problemy wynikające z niedookreślenia znaczeń terminów takich jak *błąd ortograficzny*, *błąd graficzny* oraz *literówka*. Im właśnie poświęcam poniższy tekst.

2. Cel badania

Celem badania było ustalenie, w jaki sposób rozumieją omawiane terminy nauczyciele JPJO, aby na tej podstawie zaproponować definicje porządkujące znaczenie tych pojęć. Wydają się one bowiem dość nieostre, co niejednokrotnie powoduje nieporozumienia między nauczycielami oraz między nauczycielami a studentami. Wrażenie to potwierdziło jedno z moich poprzednich badań (Dembowska-Wosik, 2020), w trakcie którego przeprowadzałam obszerne wywiady na temat ewaluacji błędów pisowni wśród nauczycieli JPJO. Zaobserwowałam wtedy, że niejednokrotnie posługiwali się oni trzema omawianymi terminami wymiennie. Występowały także sprzeczności w tym, jak rozumiały je poszczególne osoby biorące udział w badaniu. Postanowiłam więc pozyskać dane od większej grupy nauczycieli, z nadzieją, że pozwolą one na sformułowanie jasnych definicji.

Informację o typach błędów, które zostały uwzględnione przez autorkę, uzyskałam podczas rozmowy, którą odbyłyśmy w 2018 roku.

3. Metoda badawcza

Materiał przedstawiony w niniejszym artykule pochodzi z przeprowadzonego przeze mnie w 2019 roku badania ankietowego. Tematem kwestionariusza było postrzeganie i ewaluacja błędów pisowni w nauczaniu i testowaniu języka polskiego jako obcego. Ankieta doczekała się 107 odsłon, a kwestionariusz wypełniły 44 osoby (42% odsłon). Informacje pozyskane z metryczki badania wskazują, że uczestnicy stanowili dość zróżnicowaną, choć niewątpliwie niereprezentatywną grupę. Dlatego też dane liczbowe przedstawione w tekście mają co najwyżej charakter orientacyjny, wskazują na pewne tendencje; nie ma jednak podstaw do ich statystycznego uogólniania.

Staż pracy respondentów w zawodzie lektora wahał się od 3 do 40 lat. Dominowali pracownicy polskich wyższych uczelni (82% zadeklarowało zatrudnienie w takiej właśnie instytucji), 27% miało doświadczenie w prowadzeniu lekcji indywidualnych, zaś 25% – pracuje lub pracowało na uczelniach zagranicznych. Wśród uczestników znalazły się też osoby zatrudnione w prywatnych szkołach językowych, międzynarodowych firmach (5%) oraz organizacjach pozarządowych, polskiej szkole sobotniej, podstawowej szkole dwujęzycznej i szkole międzynarodowej (po jednej osobie). W badaniu zabrakło nauczycieli JPJO pracujących w polskich szkołach podstawowych i średnich.

Znacznie ponad połowa badanych (65%) zadeklarowała zaangażowanie w system poświadczania znajomości polszczyzny jako języka obcego w charakterze egzaminatorów, przewodniczących komisji egzaminacyjnych lub innym. Należy więc przypuszczać, że wiedza, opinie i nawyki tej grupy respondentów pozostają pod wpływem wystandaryzowanych metod i kryteriów oceny stosowanych na egzaminach certyfikacyjnych.

Pełna ankieta składała się z 39 pytań, jednak w niniejszym tekście skupię się jedynie na odpowiedziach uzyskanych w trzech ostatnich. Brzmiały one następująco:

- W kontekście nauczania JPJO jak rozumie Pani/Pan błąd ortograficzny?
- W kontekście nauczania JPJO jak rozumie Pani/Pan błąd graficzny?
- W kontekście nauczania JPJO jak rozumie Pani/Pan pojęcie literówki?

Poniżej przedstawię kolejno rozumienie tych trzech terminów przez respondentów, a następnie na tej podstawie sformułuję własne propozycje definicji.

Trzy interesujące mnie terminy pozostają względem siebie w nierównoważnych relacjach semantycznych. *Błąd ortograficzny* wydaje się hiperonimem zarówno dla *błędu graficznego* (możliwego jedynie w piśmie odręcznym), jak i *literówki*. Naturalnie więc terminy o węższym, bardziej wyspecjalizowanym, ale jednocześnie mniej ustalonym znaczeniu doczekały się bardziej precyzyjnych, bogatszych w informacje opisów.

Termin *błąd ortograficzny* jest mocno osadzony w polskim językoznawstwie normatywnym oraz w teorii i praktyce kształcenia językowego (zarówno języka

rodzimego, jak i języków obcych). Przyzwyczajenia szkolne oraz perspektywa rodzimego użytkownika języka sprawiają, że nieraz jego znaczenie jest zawężane do odstępstw od normy w zakresie „miejsc trudnych” dla Polaków, takich jak pisownia *ó* i *u*, *rz* i *ż*, *ch* i *h*, pisownia łączna i rozdzielna czy pisownia małą i wielką literą. Należy jednak pamiętać, że zgodnie z etymologią terminu (od *orthos* ‘prawidłowy’ i *grapho* ‘piszę’) (Polański, 1995: 373) błędny zapis to każdy, który jest niezgodny z normą języka polskiego. Wspomniane ograniczenie jest więc nie tylko nieuprawnione, lecz także nie oddaje realiów nauczania i uczenia się polszczyzny jako języka nierodzimego. Powszechność użycia terminu *błąd ortograficzny* była prawdopodobnie przyczyną, dla której podane przez respondentów definicje były dość szerokie, a jednocześnie – jednolite.

Z kolei błędy graficzne są zjawiskiem znanym raczej jedynie specjalistom z dziedziny nauczania JPJO, sam termin zaś ma mocną pozycję w profesjolekcie lektorów. Jak wykażę dalej, obejmuje on zjawiska różne jakościowo. Identyfikacja i właściwa ewaluacja błędów graficznych nastęrczają więcej trudności niż w przypadku błędów ortograficznych, co znalazło odzwierciedlenie w odpowiedziach badanych – były one zróżnicowane, a nieraz także sprzeczne ze sobą.

Natomiast termin *literówka*, o którego występowaniu w profesjolekcie nauczycieli JPJO świadczą zarówno przeprowadzone przeze mnie wywiady, jak i m.in. obecność tego pojęcia w instrukcjach dla oceniających testy certyfikatowe z języka polskiego jako obcego, doczekał się wielorakich, niejednokrotnie bardzo szczegółowych definicji, uwzględniających przeróżne aspekty tego zjawiska. Wskazuje to na to, że omawiany termin potrzebny jest nauczycielom do komunikacji, którą jednak niejednokrotnie utrudnia niedookreślenie jego znaczenia.

Spośród ankiet wypełnionych przez 44 lektorów JPJO w 42 kwestionariuszach uczestnicy badań określili swoje rozumienie trzech interesujących mnie terminów. Opisy te podałam analizie tematycznej i ilościowej. Część odpowiedzi byłam zmuszona odrzucić, ponieważ podane przez respondentów definicje były zbyt szerokie, zbyt ogólnikowe, sformułowane w sposób uniemożliwiający zrozumienie intencji autora, tautologiczne (np. „Błąd ortograficzny to błąd stanowiący odstępstwo od normy”) lub – sporadycznie – niepoprawne („Błąd ortograficzny to brak interpunkcji”)².

Pozostałym definicjom przyporządkowałam kategorie tematyczne, co dało możliwość wyodrębnienia głównych i pobocznych składników znaczeniowych. Jedna definicja mogła zawierać odniesienie do kilku z tych kategorii, stąd podane wartości liczbowe nie sumują się do 100%.

² Obecność takich odpowiedzi wynika prawdopodobnie z użytego narzędzia. Anonimowa anketa internetowa nie tworzy bowiem kontekstu komunikacyjnego, który sprzyja precyzji wywodu.

4. Wyniki badania

4.1. Rozumienie terminu *błąd ortograficzny* przez nauczycieli JPJO

Błąd ortograficzny najczęściej definiowany był przez respondentów poprzez odniesienie do pojęcia normy. Był on więc określany jako „wykroczenie przeciw normie, odstępstwo/odejście od normy/ zapisu słownikowego/ zasad” (12 wystąpień). Pokrewne takiej charakterystyce były także określenia takie jak „niewłaściwy/niepoprawny zapis, zaburzenie poprawnej pisowni, zapis inny od wymaganego” (6 wystąpień), które odsyłają do pojęcia normy pośrednio, presuponując istnienie jakiegoś standardu.

Żaden z respondentów nie przywołał otwarcie pojęcia normy glottodydaktycznej i jej funkcji w ewaluacji błędów, choć jedna odpowiedź – „zapis inny od wymaganego” – zdaje się otwierać pole do takiej interpretacji.

W ośmiu wypowiedziach uczestnicy badania nawiązali do występowania typowych błędów popełnianych przez Polaków, przy czym w pięciu przypadkach zawężono istotę błędu ortograficznego właśnie do kłopotliwej pisowni *ó* i *u*, *rz* i *ż*, *ch* i *h*, pisowni łącznej i rozdzielnej czy pisowni małą i wielką literą, zaś w dwóch pozostałych podkreślono, że błędy cudzoziemców różnią się jakościowo od błędów popełnianych przez rodzimych użytkowników języka polskiego. Wydaje się jednak, że brak częstszych odniesień do rozróżnienia pomiędzy błędami typowymi dla Polaków a tymi charakterystycznymi dla uczących się JPJO nie oznacza wcale, że nauczyciele nie uznają go za istotne. Co więcej, obecność w trzech definicjach kwantyfikatora *każdy* sugeruje, być może, właśnie szerokie rozumienie terminu przez respondentów, jako wszystkich odstępstw od poprawnego zapisu.

Sporadycznie pojawiły się wśród odpowiedzi inne czynniki, m.in. wskazujące na konieczność uwzględnienia poziomu nauczania w procesie określania, co błędem jest, a co nie jest³, wpływu błędnego zapisu na znaczenie, powiązania błędu pisowni z kompetencją fonologiczną.

4.2. Rozumienie terminu *błąd graficzny* przez nauczycieli JPJO

Jak już zaznaczyłam wyżej, pojęcie błędu graficznego doczekało się znacznie bardziej zróżnicowanych odpowiedzi. W porządkowaniu materiału posłużyłam się klasyfikacją zaproponowaną w 2015 roku przez Joannę Zawadkę. Autorka zwraca uwagę na to, że odstępstwa od normatywnego kształtu wyrazów można badać w odniesieniu do „właściwej dla języka polskiego relacji grafem–allograf”, i wyróżnia wśród nich realizacje:

³ Co także stanowi nawiązanie do pojęcia normy glottodydaktycznej.

1. niewłaściwe – gdy piszący wykorzystuje „allograf będący już wcześniej reprezentantem innego grafemu”. Tego typu odstępstwa powodują powstanie błędów ortograficznych (oraz – rzadziej – fleksyjnych bądź składniowych);
2. nietypowe – gdy użyty allograf narusza obowiązującą normę (np. użyto wielkiej litery zamiast małej, co prowadzi do powstania błędu ortograficznego) lub gdy narusza polską tradycję zapisu (np. poprzez użycie francuskiego *r*, co powoduje powstanie błędu graficznego). Allografy takie nie są interpretowane jako reprezentujące inny grafem;
3. innowacyjne⁴ – gdy piszący tworzy nowy allograf, nową jakość (np. *e* z dziwnym ogonkiem zamiast typowego polskiego *ę*) (Zawadka, 2015: 270–271).

Choć, jak pisze autorka, tylko realizacje nietypowe i innowacyjne prowadzą do powstania błędów graficznych, osoby badane odnosiły się w swoich definicjach do wszystkich trzech typów realizacji. Za błąd grafii uznano więc zarówno „dziwnie wywinięty ogonek” (realizacja innowacyjna), jak i „francuskie *r*” (realizacja nietypowa), a także mylenie grafemów *u* i *y* (pod wpływem transferu z cyrylicy, co zgodnie z przytoczoną klasyfikacją stanowi realizację niewłaściwą, a zatem – błąd ortograficzny). Polisemię terminu potwierdza nie tylko fakt, że jako przykłady błędów graficznych równie często podawano opisy realizacji nietypowych i innowacyjnych (odpowiednio 15 i 14 wystąpień; realizacje niewłaściwe zostały wspomniane 8 razy), lecz także to, że w ośmiu definicjach autorzy wymieniali obok siebie po dwa typy realizacji, a w jednej – nawet wszystkie trzy. Ponadto trzykrotnie pojawiły się wśród odpowiedzi definicje wprost utożsamiające błąd graficzny z ortograficznym.

Widać więc wyraźnie, że pojemność terminu *błąd graficzny* powoduje trudności z rozgraniczeniem dwóch różnych sytuacji, w których usterka powstaje na poziomie allografu, a także odróżnieniem ich od przypadków, w których mylone są grafemy.

4.3. Rozumienie terminu *literówka* przez nauczycieli JPJO

Literówka, jako pojęcie najmniej ustabilizowane, była przez respondentów definiowana przez pryzmat wielu czynników, takich jak możliwość jej występowania w zapisie odręcznym, jej cechy jakościowe, wpływ na znaczenie (oraz – co za tym idzie – na komunikację), waga, częstotliwość występowania, odniesienie do wiedzy na temat nadawcy tekstu, w którym wystąpiła, oraz przyczyna pojawienia się jej w zapisie.

Odwołanie się do powiązania zjawiska zwanego *literówką* ze słowem drukowanym – choć wspomniane jedynie sześć razy – zasługuje na uwagę, ponieważ od-

⁴ Badaczka wyróżnia także czwartą kategorię, realizacji epizodycznych, którą tutaj pomijam, ponieważ prowadzą one do powstania realizacji niewłaściwych lub innowacyjnych (Zawadka, 2015: 271).

zwierciedla zmiany znaczenia tego leksemu w języku ogólnym. Możliwość występowania literówek w piśmie odręcznym została zdecydowanie wykluczona w czterech odpowiedziach, dwie kolejne zaś zwracały uwagę na to, że tego typu błędów można się spodziewać „raczej” w druku. Źródło tych przekonań wyjaśnia definicja terminu podana w SJPD, gdzie jest on opatrzony kwalifikatorem *wydawcn. środ.* i określony jako błąd polegający na zmianie lub przestawieniu liter. Ograniczenia użycia tego leksemu do profesjolektu osób związanych z rynkiem wydawniczym nie potwierdzają nowsze słowniki (WSJP; SJP PWN). Dzieje się tak prawdopodobnie dlatego, że rozwój technologiczny doprowadził do sytuacji, w której zarówno niemal wszyscy użytkownicy języka są narażeni na „popęłnianie” literówek (w komunikacji za pomocą nowych mediów), jak i nowe technologie wpływają na językowy obraz świata, powodując – jak wierzę w tym przypadku – rozszerzenie znaczenia pojęcia *literówka*.

Jeśli więc przyjmujemy, że jest to zjawisko mogące pojawić się w tekście pisanym odręcznie, powstaje pytanie – czym różni się literówka od innych błędów pisowni? Większość respondentów próbowała wskazać cechy literówki jako błędu polegającego na pominięciu jakiegoś elementu zapisu (19 wskazań), jego przestawieniu (15 wskazań), zamianie (15 wskazań), dodaniu (7 wskazań), podwojeniu (2 wskazania). Żadnej z tych charakterystyk nie można jednak uznać za rozstrzygającą, ponieważ wszystkie te przypadki mogą powodować powstanie błędów różnej wagi (np. brak znaku diakrytycznego lub pominięcie elementu dwuznaku powodują zmianę grafemu, a zatem – typowy błąd ortograficzny).

Kolejną wyraźną grupę czynników (choć ilościowo znacznie mniejszą, bo wymienioną jedynie sześć razy) stanowiły uwagi na temat braku wpływu literówek na zmianę znaczenia (leksykalnego lub gramatycznego) lub niepowodowania problemów z komunikacją.

Pięciokrotnie respondenci zwracali uwagę na przyczynę powstania literówki. Ma więc ona być nieumotywowana transferem z innego języka, niepowiązana z wymową, wynikająca z nieuwagi (a nie – niewiedzy), pośpiechu, incydentalna, jednorazowa. Pośrednio do tej tematyki nawiązała również osoba, która postulowała odniesienie do wiedzy na temat kompetencji studenta jako środka pozwalającego zidentyfikować literówkę, „gdy wiem, że uczeń zna to słowo”.

Trzykrotnie w definicjach użyto leksemu *omyłka/pomyłka*. Trzykrotnie także zrównano literówkę z błędem ortograficznym⁵.

Skoro nawet tak licznie wskazane przez respondentów charakterystyki literówki (jako ominięcia, dodania lub zamiany jakiegoś elementu zapisu) nie pozwalają na przeprowadzanie rozróżnienia pomiędzy „zwykłym” błędem ortograficznym a tym, co można nazwać literówką, być może klucz do rozumienia tego terminu kryje się w rzadziej udzielanych odpowiedziach. Z ich perspektywy literówka bowiem to błąd pisowni:

⁵ Co – jak i wyżej w przypadku błędu graficznego – stanowi kolejne potwierdzenie rozmytych granic pomiędzy zakresami znaczeniowymi tych terminów.

- niezmieniający znaczenia, nieutrudniający komunikacji;
- nieumotywowany transferem;
- niepowiązany z wymową;
- incydentalny;
- wynikający z nieuwagi lub pośpiechu, a nie braków kompetencji.

Ostatnia spośród wymienionych cech przywodzi na myśl funkcjonujące już w językoznawstwie pojęcie *omyłki/pomyłki językowej* jako zjawiska opozycyjnego wobec błędu językowego. Pomyłki określane są w literaturze przedmiotu jako „błędy popełniane przez kompetentnych użytkowników języka, a więc takich, którzy są w stanie te błędy skorygować” (Grucza, 1978: 13), „powstające na poziomie performansji, niesystematyczne” (Arabski, 2008: 65) czy „przypadkowa, doraźna deformacja wyrazu”⁶ (Jedliński, 2008: 161). Wydaje się, że glottodydaktykom potrzebny jest termin na określenie pomyłki w pisowni i że funkcję tę może pełnić właśnie leksem *literówka*.

Oczywiście samo ustanowienie terminu nie znosi problemu, jakim jest dokonanie rozróżnienia pomiędzy błędem *sensu stricto* a pomyłką/literówką. Warto po raz kolejny przypomnieć, że jest to bardziej prawdopodobne w procesie nauczania, gdy nauczyciel ma do czynienia z licznymi i obszernymi tekstami tworzonymi przez studenta i na tej podstawie jest w stanie ocenić, czy niepoprawny element rzeczywiście jest odzwierciedleniem braków w kompetencji. Jednakże podczas testów egzaminatorzy zwykle nie dysponują wystarczającą próbką materiału, aby dokonać takiego rozróżnienia. Paradoksem jest, że to właśnie w sytuacji testowej, a w szczególności na testach doniosłych (jakimi są m.in. egzaminy certyfikatowe z języka polskiego jako obcego; por. Miodunka, 2016: 254), bardzo istotna jest precyzyjna i obiektywna interpretacja, z jakim błędem mamy do czynienia.

Należy więc zadać sobie pytanie, czy istnieją jakieś wspólne cechy jakościowe literówek w tekstach autorstwa cudzoziemców uczących się języka polskiego jako obcego, które w sytuacji braku dostatecznej ilości materiału porównawczego mogłyby stanowić wskazówkę do ich identyfikacji. Wydaje się, że pomocna może być tutaj inna klasyfikacja, zaproponowana przez Hannę Komorowską (2009: 236). W opozycji do pojęcia błędu systematycznego (wskazującego na niedostatek kompetencji językowej) wyróżnia ona bowiem dwie kategorie: błędy sporadyczne, czyli wynikające z braku wprawy w stosowaniu znanych reguł, oraz przejęzyczenia (błędy produkcji językowej). Ze względu na swoje powiązanie ze znajomością systemu językowego błędy sporadyczne manifestują się w logiczny sposób w miejscach trudnych polszczyzny, natomiast błędy produkcji językowej powinny cechować się mniejszą przewidywalnością w tej kwestii.

⁶ Ryszard Jedliński posługuje się terminem *przejęzyczenie*, a więc zawęża swoje widzenie zjawiska do komunikacji ustnej.

Wynika z tego, że wiele z jednostkowych uchybień ortograficznych może wciąż wystąpić w miejscach systemowo trudnych (gdy studentowi nie uda się zastosować znanej mu reguły), co często czyni odróżnienie tego typu pomyłek od prawdziwych błędów praktycznie niemożliwym. Czy w tej sytuacji należałoby pojęcie literówki zawęzić jeszcze bardziej i ograniczyć do takich błędów pisowni, które pojawiają się „znienacka” tam, gdzie trudno by było się tego spodziewać? Takie zawężenie usunie co prawda z pola widzenia rzadkie, ale możliwe przypadki transferu z języka obcego, manifestującego się w miejscach z perspektywy polszczyzny nietypowych, ale znajdzie się najbliżej takiego rozumienia tego terminu, jakie wypływa z odpowiedzi udzielonych przez respondentów w moim badaniu.

5. Relacje semantyczne między omawianymi terminami

Przedstawione wyniki badań rzucają nieco inne światło na relacje semantyczne pomiędzy trzema omawianymi terminami. Jakkolwiek *literówka* pozostaje (przy założeniu, że odrzucamy jej wąskie rozumienie jako błędu ograniczonego do druku) hiponimem terminu *błąd ortograficzny*, tak pojęcie *błądu graficznego* staje się bardziej kłopotliwe. Jeśli bowiem przyjmiemy, że błąd grafii pozostaje błędem w obrębie allografu (realizacja grafemu jest albo nietypowa, albo innowacyjna, jednak sam grafem – o ile uda się go zidentyfikować – pozostaje ten sam), zasadne wydaje się przeciwstawienie mu błędu ortograficznego jako użycia (z różnorodnych powodów i z różnorodnym skutkiem) błędnego grafemu. Takie zawężenie znaczenia terminu *błąd ortograficzny* lepiej oddaje realia nauczania JPJO.

Być może warto także rozważyć zastosowanie terminu *błąd pisowni* jako hiperonimu wszystkich omawianych w tym tekście pojęć. Choć w praktyce używany jest on jako synonim błędu ortograficznego (por. *Zasady pisowni i interpunkcji*, WSPP), jego niektóre definicje słownikowe wydają się – poprzez brak odniesienia do pojęcia reguły – szersze i potencjalnie obejmują całe pole semantyczne interesującego nas zagadnienia. Jeśli bowiem przyjmiemy, że pisownia to po prostu „sposób pisania wyrazu” (WSJP), to pomieści ona zarówno normę w zakresie stosowania poszczególnych grafemów wchodzących w skład polskiego alfabetu, jak i normę ich kształtu w piśmie odręcznym (której istnienie – choć jest trudna do opisania – wydaje się bezdyskusyjne: każdy lektor języka polskiego jako obcego potrafi bez większego trudu odróżnić tekst pisany ręką rodzimego użytkownika języka od tekstu pisanego ręką cudzoziemca, nawet gdy alfabet łaciński jest rodzimym systemem zapisu takiej osoby).

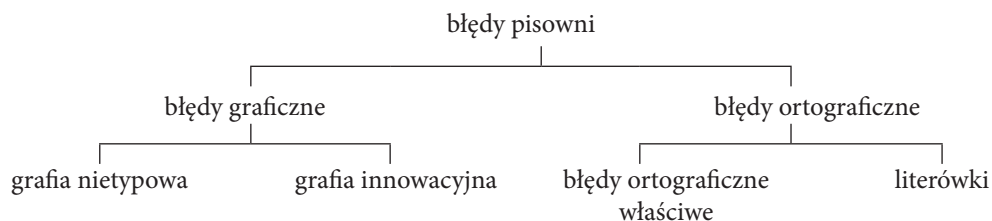
6. Wnioski

Chciałabym zakończyć swoje rozważania kilkoma postulatami, których celem jest uporządkowanie rozumienia omówionej powyżej terminologii. Uważam za uzasadnione:

- 1) uściślenie rozgraniczenia pomiędzy terminem *błąd ortograficzny* definiowanym jako użycie błędnego grafemu oraz *błąd graficzny* definiowanym jako usterka w obrębie allografu;
- 2) podkreślenie rozróżnienia pomiędzy dwoma typami błędów graficznych, mianowicie podzielenie ich na grafie nietypową (w przypadku zastosowania przez piszącego grafemu spoza polskiej tradycji zapisu, np. francuskiego *r*) oraz grafie innowacyjną (gdy wprowadzone zostały innowacje w kształcie litery, nie zaś inny allograf);
- 3) zawężenie znaczenia pojęcia *literówka* do incydentalnej omyłki w piśmie, która występuje poza miejscami trudnymi polskiej pisowni zarówno z punktu widzenia rodzimego użytkownika języka, jak i cudzoziemca, w związku z czym – z dużym prawdopodobieństwem – nie wskazuje na braki w kompetencji;
- 4) określanie wszelkich pozostałych błędnych użyc grafemów jako błędy ortograficzne właściwe, bez względu na to, czy dotyczą one miejsc trudnych dla Polaków, czy dla cudzoziemców;
- 5) uznanie terminu *błąd pisowni* za hiperonim wszystkich omówionych powyżej nazw, obejmujący błędny dobór zarówno grafemu, jaki i allografu oraz możliwe modyfikacje allografów.

Tak uporządkowane terminy tworzyłyby następującą siatkę pojęć:

Schemat 1. Klasyfikacja błędów pisowni (źródło: oprac. własne)

7. Zakończenie

Przedstawione powyżej wyniki badań potwierdzają konieczność uporządkowania terminologii związanej z błędami pisowni w kontekście dydaktyki języka polskiego jako nierodzimego. Ustalenia terminologiczne – w sytuacji gdy dane jednostki leksykalne są już zakorzenione w profesjolekcie lektorów JPJO – nie powinny mieć oczywiście charakteru arbitralnego, jednak doprecyzowanie znaczenia poszczególnych terminów pozwoli lektorom i badaczom glottodydaktykom na bardziej precyzyjną komunikację, a jednocześnie – lepsze rozumienie zjawisk, które są tymi terminami nazywane.

Bibliografia

- Arabski J., 2008, *Błąd językowy w badaniach nad przyswajaniem języka obcego*, [w:] M. Kita, M. Czempka-Wewióra, M. Ślawska (red.), *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej*, Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych, Katowice, s. 73–102.
- Dąbrowska A., 1999, *Poprawność ortograficzna a zrozumiałość tekstu*, „Poradnik Językowy”, nr 7, s. 16–29.
- Dąbrowska A., Pasięka M., 2008, *Nowa typologia błędów popełnianych przez cudzoziemców w języku polskim*, [w:] M. Kita, M. Czempka-Wewióra, M. Ślawska (red.), *Błąd językowy w perspektywie komunikacyjnej*, Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych, Katowice, s. 73–102.
- Dąbrowska A., Pasięka M., 2015, *Błąd językowy – co to takiego? Rozważania o błędzie językowym w glottodydaktyce polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 22, s. 21–48, <http://dx.doi.org/10.18778/0860-6587.22.02>.
- Dembowska-Wosik I., 2018, „Does spelling count, teacher?”. *Issues in teaching and testing spelling in Polish as a foreign language*, [w:] E. Gutiérrez-Rubio, A. Grishchenko, E. Kislova, D. Kruk, T. Speed, Z. Týrová (red.), *Die Welt der Slaven 64. Polyslav 21*, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, s. 50–59.
- Dembowska-Wosik I., 2019, *Understanding misspellings made by users of Polish as L2 by language teachers and non-teachers*, [w:] E. Gutiérrez-Rubio, D. Kruk, I. Pálosi, T. Speed, Z. Týrová, D. Vashchenko, A. Wysocka (red.), *Die Welt der Slaven 65. Polyslav 22*, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, s. 75–84.
- Dembowska-Wosik I., 2020, *O postrzeganiu i ocenianiu błędów pisowni przez nauczycieli JPJO*, [w:] E. Kubicka, M. Berend, A. Walkiewicz (red.), *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, t. 5, Drukarnia Cyfrowa UMK, Toruń, s. 105–116.
- Grucza F., 1978, *Ogólne zagadnienia lapsologii*, [w:] F. Grucza (red.), *Z problematyki błędów obcojęzycznych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 9–59.
- Jedliński R., 2008, *Błąd językowy jako przypadek relewancji negatywnej w dyskursie szkolnym*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, nr 56, s. 159–170.
- Komorowska H., 2009, *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.

- Miodunka W. T., 2016, *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Nowakowska A., 1999, *Problemy ortograficzne w nauczaniu cudzoziemców języka polskiego*, „Poradnik Językowy”, nr 7, s. 45–50.
- Polański K., 1995, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Zawadka J., 2015, *Analiza sposobu zapisu polskich liter w pracach studentów koreańskich, hiszpańskich i niemieckich*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 22, s. 267–282, <http://dx.doi.org/10.18778/0860-6587.22.18>.
- Zasady pisowni i interpunkcji*, <https://sjp.pwn.pl/zasady/I-Informacje-wstepne;629296.html> [DW: 3.03.2020]

Słowniki

- SJPD: *Słownik języka polskiego*, W. Doroszewski (red.), <http://doroszewski.pwn.pl/> [DW: 3.03.2020].
- SJPSz: *Słownik języka polskiego*, 1979, M. Szymczak (red.), PWN, Warszawa.
- WSJP: *Wielki słownik języka polskiego*, www.wsjp.pl [DW: 4.03.2020].
- SJP PWN: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> [DW: 3.03.2020].
- WSPP: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, 2011, A. Markowski (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu błędów pisowni w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Jego celem jest przedstawienie rozumienia terminów *błąd ortograficzny*, *błąd graficzny*, *literówka* przez nauczycieli JPJO oraz przedstawienie propozycji definicji porządkujących znaczenie tych pojęć. Przedstawiony materiał badawczy uzyskano przy użyciu ankiety internetowej. Jego analiza wskazuje na bardzo szerokie rozumienie terminu *błąd graficzny*, które obejmuje zarówno usterki na poziomie allografu, jak i błędne użycie grafemów. Udzielone przez uczestników badania odpowiedzi sugerują także, że znaczenie terminu *literówka* jest bardzo nieustabilizowane, co powoduje konieczność jego dookreślenia. Artykuł kończy propozycja klasyfikacji błędów pisowni, w której wzięto pod uwagę wnioski wypływające z badań ankietowych.

Słowa kluczowe: nauczanie języka polskiego jako obcego, błąd pisowni, błąd ortograficzny, błąd graficzny, literówka

[...] monografia naukowa *Kierunki badań w glottodydaktyce polonistycznej* pod red. Iwony Janowskiej i Michaliny Biernackiej stanowi bardzo cenną i wyjątkową pozycję, długo oczekiwaną na gruncie glottodydaktyki polonistycznej. Tworzy spójną i przemyślaną całość, opracowaną w sposób rzetelny i bardzo staranny. Chociaż omawiana pozycja ma charakter *stricte* naukowy, to zawiera wiele przydatnych wskazówek dydaktycznych, które – co jest nie do przecenienia – są silnie ugruntowane w badaniach empirycznych.

z recenzji dr hab. Anny Żurek

Zawartość tomu stanowią artykuły, których celem jest zwrócenie uwagi środowiska glottodydaktyków na indywidualne, charakterystyczne dla poszczególnych autorów i rzadko w literaturze przedmiotu prezentowane zainteresowania badawcze, wynikające z aktualnie dostrzeganych potrzeb rozwijającej się dyscypliny. Zgromadzone teksty pokazują, że współcześni dydaktycy języka polskiego jako obcego nie poprzestają na rozważaniach teoretycznych, a rozmaite poglądy weryfikują, korzystając przy tym m.in. z metod czy narzędzi uznawanych za typowe choćby dla nauk ścisłych (statystyczne, korpusowe, akustyczne itp.). Opracowane wnioski z badań, przedstawione w poszczególnych artykułach, pozwalają na nowo spojrzeć na proces przyswajania i (lub) nauczania/ uczenia się polszczyzny w takich aspektach jak np.: skuteczność stosowania nowych technologii, jakość i zasadność werbalnych i niewerbalnych działań praktycznych nauczycieli (czy nawet stosowanej przez nich naukowej terminologii), właściwy dobór materiałów dydaktycznych podyktowany potrzebami określonych adresatów bądź sposoby rozwijania kompetencji językowych w grupach hetero- i homogenicznych. Istotne z punktu widzenia wielu badaczy okazały się ujęcia lapsologiczne, opisom poddano również elementy systemu certyfikacji znajomości języka polskiego jako obcego. Ponadto analizy o charakterze jakościowym, ilościowym, a najczęściej mieszanym oraz dość rozbudowane korpusy służące eksperymentom pozwalają uznać opisywane rezultaty jako istotne dla rozwijającej się dyscypliny oraz – co szczególnie cenne – aplikatywne.

*Michalina Biernacka, Iwona Janowska,
Wprowadzenie (fragment)*

